

B I J D R A G E N
TOT DE NATUURLIJKE HISTORIE DER
R H I N O C E R O S S E N

VAN DEN

INDISCHEN ARCHIPEL,

DOOR

SAL. MÜLLER EN HERM. SCHLEGEL.

(Plaat XXXIII en XXXIV.)

Niettegenstaande de twee soorten van neushoorns of rhinocerossen, aan de westelijke Sunda-eilanden eigen, reeds meermalen zijn beschreven en afgebeeld, hebben wij echter gemeend, nieuwe afbeeldingen van deze dieren te moeten geven, daar die onzer voorgangers deels onnaauwkeurig, deels zeer onvolledig zijn, en zij de hoofdkenmerken der soorten niet duidelijk voorstellen, hetwelk ten gevolge heeft gehad, dat de rhinoceros van Java in verscheidene nieuwere werken voor een' en denzelfden met dien van het vasteland van Indië is gehouden geworden. Wij zullen derhalve de kenmerken van beide de neushoorns der gemelde eilanden uiteenzetten, de voornaamste beschrijvingen en afbeeldingen onzer voorgangers aanhalen, en eenige waarnemingen over de levenswijze dezer dieren mededeelen.

Er komen in den Indischen Archipel, voor zoo ver onze onderzoekingen zich tot heden hebben uitgestrekt, slechts twee soorten van neushoorns voor, welke uitsluitend tot de drie groote Sunda-eilanden schijnen beperkt te zijn. Deze beide soorten zijn niet met elkander te verwarren, alzoo de eene, *Rhinoceros sumatranus*, tot de afdeeling behoort der neushoorns met twee hoorns, de andere, *Rh. sondaicus*, tot die, welke slechts met één' hoorn zijn voorzien. De eerstgenoemde soort is tot nog toe alleen op Sumatra gevonden en heeft hare naaste vormverwanten in het verwijderde Afrika; de tweede

bewoont Java, veelligt ook Borneo, ofschoon hare aanwezigheid op dit groote eiland nog nadere bevestiging vereischt, vermits de aldaar inheemsche rhinoceros, omtrent welken wij alleen vernamen, dat hij niet meer dan één' hoorn bezit, ook even wel òf eene afzonderlijke soort, òf eenerlei zoude kunnen zijn met den aan *Rh. sondaicus* zoo naauw verwanten *Rh. indicus*, van het vasteland van Indië.

Wij zullen ons om die redenen eeniglijk tot de twee afgebeelde soorten, van gemeld gewest, bepalen.

I. RHINOCEROS SONDAICUS.

Pl. 33, fig. 1, oud mannetje; fig. 2, jong wijfje.

Dat Java eenen rhinoceros voedt, en dat deze tot de groep der slechts met éenen hoorn gewapende soorten behoort, is reeds door verscheidene oude schrijvers bekend; doch eene juiste bepaling van hem, als afzonderlijke soort, bleef voor de jongste tijden bewaard. Bontius (*) sprak reeds, voor meer dan twee eeuwen, van den Javaanschen rhinoceros, beschreef eene jacht, door een' zijner vrienden op dit dier ondernomen, en beeldde den afgesneden kop van hetzelfde af; maar Piso, de uitgever van Bontius werk, voegde bij deze afbeelding ook die van een geheel dier, hetwelk hem uit Indië toegezonden, doch niet naar den Javaanschen rhinoceros, maar naar dien van het Indische vasteland vervaardigd was. P. Camper (+) beschreef den schedel van een jong voorwerp van Java, en schijnt voor het eerst het soortelijk verschil van den Javaanschen en Indischen neushoorn waargenomen te hebben (§). Zijne kritiek dienaangaande ging echter door zijn kort daarop gevolgd overlijden, voor de wetenschap verloren, tot dat G. Cuvier de beide Indische neushoorns behoorlijk onderscheidde (x), het geraamte van de Javaansche soort afbeeldde (†), en haar met den naam van *Rhin. sondaicus* bestempelde (**), terwijl hij haar later onder dien van *Rhin. javanus* aanduidde (††). Eene afbeelding van dezen neushoorn leverde D^r. Horsfield (§§); doch het volledigste overzicht van al hetgene tot heden omtrent dit dier is bekend geworden, zijn wij in den laatsten tijd, aan Prof. J. A. Wagner verschuldigd (**).

Gelijk dus reeds door onderscheidene onzer voorgangers is opgegeven, heeft de neushoorn van Java zeer veel overeenkomst met dien van het Indische vasteland, maar onderscheidt zich standvastig door de volgende kenmerken.

(*) *Hist. nat. Lib. V*, p. 50—52.

(+) *Oeuvres I*, p. 263.

(§) Zie Pallas, *Neueste nordische Beiträge II*, s. 249.

(x) Zie *Ossements fossiles II*, p. 25, 33, en *III*, p. 384.

(†) Hetzelfde werk *II*, Pl. 17; Pl. 4, fig. 2; Pl. 5, fig. 1; Pl. 18, fig. 2, 4, 5 en 6; *III*, Pl. 79, fig. 2.

(**) In Demarest, *Mammalogie*, p. 399.

(††) *Règne animal*, tweede editie, I, p. 247.

(§§) *Zoological Researches*. — De afbeelding, door Fr. Cuvier (*Mammifères*, edit. fol. V. 3), onder den naam van *Rhinoceros de Java* medegedeeld, wijkt in meer dan een opzigt, dermate van de natuur af, dat zij òf onnaauwkeurig geteekend, òf, hetgene ons bijna waarschijnlijker voorkomt, naar den rhinoceros van Sumatra vervaardigd is, volgens het, met deze soort overeenstemmend verloop der plooiën te oordeelen.

(**) In Schreber's *Säugethiere VI*, p. 308, Tab. 317, E. (kopij uit het werk van D^r. Horsfield) en *Suppl. IV*, p. 286.

De kop is bij eerstgenoemde soort, in verhouding tot het overige ligchaam, een weinig kleiner, minder krachtig, lager en van boven veel minder uitgehoold. De plooiën van den hals zijn talrijker en sterker, maar vormen van onderen aan denzelfden geene halve-maangewijze afhangende kwabbe, gelijk zulks bij *Rh. indicus* plaats heeft. Daarentegen is de achterste halsinsnede, welke bij laatstgenoemde soort, ter zijde van den schouder allengs verflaauwt en te niet loopt, bij den neushoorn van Java veel dieper; zij gaat van boven om de schouders van het dier, zoodat de geheele hals door deze insnede, van den romp afgezonderd is. De verdeling der schubben is voorts bij de soort van Java veel duidelijker, maar zij zijn aan de zijden van het ligchaam kleiner, dan bij den Indischen neushoorn. De schedel van laatstgenoemde soort is krachtiger en van boven sterker uitgehoold; weshalve ook het achterhoofd veel meer opwaarts rijst. Ten opzichte van het tandenstelsel stemmen beide eenhoornige soorten met elkander overeen. Er zijn namelijk, zoo als bij alle neushoorns, in iedere reeks van beide kaken, zeven kiezen aanwezig; het grootte paar snijtanden der bovenkaak is van weerszijden door eenen kleinen snijtand gevolgd, welke echter dikwijls uitvalt, terwijl in de onderkaak een paar kleine snijtanden tusschen de grootte gevonden wordt. Dat deze kleine snijtanden vroegtijdig uitvallen, is bekend. Ten opzichte van het tandenstelsel komen dus al de Indische soorten dezer dieren, te weten: de neushoorn van Java, die van het vasteland en de Sumatraansche met elkander overeen; hetzelfde heeft plaats ten opzichte van het getal ribben, tellende men er bij alle drie de soorten 19 en even zoovele rugwervels; terwijl de Afrikaansche neushoorns 20 paar ribben en 20 rugwervels hebben, in de bovenkaak de snijtanden ten eenemale missen en in de onderkaak, alleen gedurende den jongen leeftijd, er twee paar, zeer kleine bezitten.

De neushoorn van Java evenaart in grootte de Indische soort, overtreft eenigzins de Sumatraansche, maar bereikt niet volkomen de grootte der Afrikaansche soorten. Het grootste mannelijke voorwerp, ons op Java in handen gevallen, was, in het vleesch gemeten, van de punt des snuits tot aan den wortel des staarts, 3^m,16 lang; de staart bedroeg 0^m,53, en de kop 0^m,72; de beide rugplooiën waren 0^m,97, en de schouder- en halsplooiën 0^m,40 van elkander verwijderd; de hoogte van dit dier besloeg 1^m,60, en de omvang van zijn lijf 3^m,75. De wijfjes zijn doorgaans eenigzins kleiner en al dadelijk daardoor te onderkennen, dat haar hoorn veel minder ontwikkeld is en zich meestal slechts als eene flauwe verhevenheid voordoet. De kleur van dezen neushoorn is, in het algemeen, dof graauwachtig bruin, langs den rug het donkerst; doch ter zijde van den kop en aan den buik met eenen eenigzins rosachtigen gloed, en binnen de plooiën der huid en aan de binnenzijde der nederhangende bovenlip bijkans vleeschkleurig, met eenen loodkleurigen tint. De jonge dieren zijn overal steeds lichter van kleur, bij de geboorte langs den rug met korte, wolachtige, doch vrij harde, geelachtige of vuil witte haren voorzien, welke zij eenige maanden later allengs verliezen. Voor het overige bezit het jong, van welken rhinoceros ook, reeds als foetus al de huidplooiën der ouden.

De Javaansche neushoorn, het grootste dier van dit eiland, is aldaar zeer verspreid, doch nergens in menigte aanwezig, en alleen tot groote eenzame wildernissen beperkt. Men vindt hem van de uitgestrekte vochtige en waterrijke bosschen van sommige lage kuststreken af, tot op de drooge en winderige toppen der bergen, ter hoogte van 8000—9000 voet boven de oppervlakte der zee. In de bergen kiest hij bij voorkeur zacht glooiende hellingen tot zijn verblijf; ook wijde, vlakke dalen met eene stroomende rivier of met kleine meren en moerassen, in welke hij zich gemakkelijk kan baden.

Even als de buffel, legt ook de rhinoceros zich, gedurende de heetste uren van den dag, vaak geheel onder het water, alleen het voorste gedeelte van den kop, benevens de oogen buiten hetzelfde houdende, of hij wentelt zich in modderpoelen en slijkerige diepten om. Hoe groot en sterk ook van lichaamsbouw, toont zich dit dier schuw en bevreesd voor den mensch, en laat zich gemeenlijk door hem op de vlugt jagen; doch in het naauw gebragt, door een klein getal menschen onverhoeds van nabij bedreigd, verwond wordende, of een jong hebbende, staat het pal en onderneemt het niet zelden met zijne ongetemde krachten eenen geduchten aanval. Hoe de verdienstelijke natuurkundige reiziger Duvaucel, op eene jagt in Bengalen, het met eenen Indischen rhinoceros te kwaad kreeg en onderscheidene wonden ontving, is bekend (*). Een dergelijk ongeluk trof ook den administrateur en teekenaar der Natuurkundige Commissie, G. van Raalte, op Java. Van Raalte bevond zich in april 1827 met D^r. Macklot in de Preanger-Regentschappen, bij den thans verlaten mijnberg Parang: eene, vele uren in het ronde woeste landstreek, wier uitgestrekte bosschen slechts hier en daar door enkele gehuchten en aan den voet des bergs liggende koffijplantaadjen afgewisseld worden. Onder de menigvuldige dieren, waarmede die wildernis bevolkt is, bevonden zich ook vele rhinocerossen, die des nachts dikwerf tot binnen de koffijplantaadjen en zelfs tot op geringen afstand van de bamboezen woning onzer toenmalige ambt- en reisgenooten dóórdrongen. Dit gaf aanleiding, dat die Heeren een jagtplan op deze dieren ontwierpen; in den vroegen morgen van den 3^{den} april, van eenige jagers en inlanders uit den omtrek vergezeld, naar het bosch togen en aldaar onderscheidene uren zoekende rondliepen, zonder een' rhinoceros te ontmoeten. Het ontbrak op hunnen weg echter niet aan veelvuldige sporen, waarvan sommige blijkbaar nog geheel versch waren. Daar deze sporen elkander vaak kruisten, ontstond de moeilijke vraag, welke van hen te volgen, en daaruit ten laatste het besluit, om het jagtgezelschap in twee troepen te verdeelen, van welke ieder, ten einde niet te missen, een bijzonder pad zoude inslaan. Nadat van Raalte met zijn tien- of twaalfstal ondergeschikte inlanders, ongeveer een half uur was voortgegaan, werd hij door een zeer versch spoor aangelokt, hetwelk hij midden door het lage houtgewas, over met alang-alang (*Imperata Koenigii*) begroeide heuvelen en met glaga (*Saccharum glaga*) bedekte moerasgronden volgde. Naauwelijks was hij in deze hooge graswildernis doorgedrongen, of hij vernam een sterk geblaas en gesnuif, hetwelk de nabijheid van een' rhinoceros verried. Brandende van ijver om bij de ontmoeting van den vervaarlijken vijand de eerste te zijn en het dubbele geweer op hem los te branden, sloop van Raalte op handen en voeten naar de plaats, vanwaar het geblaas uitging; doch zonder iets van den rhinoceros-zelven te ontdekken. Deze echter had, hetzij door de beweging der jagers, hetzij door middel van zijn reukorgaan, het hem naderende gevaar opgemerkt. Eensklaps rees hij van uit zijne schuilplaats op, ijfde met onbegrijpelijke snelheid rechtstreeks op van Raalte aan, stiet hem omver, nam hem op zijnen hoorn, en wierp den ongelukkige, onder een vreeselijk geblaas, hoog in de lucht, hetwelk hij eenige malen herhaalde. De inlanders, door den schrik overweldigd, sloegen alle op de vlugt. Slechts een van hen, een oude trouwe jager, had moeds genoeg, aan van Raalte's hulpgeschrei het oor te leenen en terug te keeren. Hij naderde het dier tot op korten afstand en schoot beide de loopen van zijn geweer op hetzelfde af. Door den

(*) De Heer Duvaucel, behuwdzoon van wijlen den beroemden G. Cuvier, is niet, gelijk men wel eens verhaald heeft, aan de gevolgen dier verwondingen overleden, maar wel eenigen tijd later aan den rooden loop, gelijk ons door zijnen vriend, den Heer Diard, welke gelijktijdig met hem naar Indië vertrokken was, is medegedeeld.

knal verschrikt, liet het kolossale gevaarte zijne prooi los en zette het dadelijk op een loopen. Het geweer was bij het schot gesprongen; de kogels zullen bij dit ongeval alligt eene verkeerde rigting bekomen hebben, zoodat men, ook door de algemeene ontsteltenis, niet heeft kunnen nagaan, of zij getroffen hadden. Het kostte intusschen den koenen jager zijn' linker duim, welke gedeeltelijk verbrijzeld was. Rampzalig was de toestand van den ongelukkigen van Raalte. Hij lag geheel met bloed en modder overdekt. In aller ijl stelde zijn jagtgevolg eene soort van draagbaar uit bamboes en boomtakken te zamen, waar zij het deerlijk gehavende ligebaam op nedervlijden. In dien toestand werd hij, kermende van pijn, de doodskleur op het gelaat en de oogen half gesloten, huiswaarts gedragen. Gelukkig dat de Heer Macklot, Geneesheer, hem nabij was. Deze verbond den armen lijder, zoo goed de omstandigheden zulks gedoogden, en zonder diens dadelijke en doeltreffende geneeskundige behandeling zoude van Raalte ongetwijfeld het slagtoffer geworden zijn van zijn' moed. Behalve dat hem eene rib in het lijf gebroken was, had hij eene zeer gevaarlijke buikwond, verscheidene zware wonden aan het linker been, eene in het gewricht van den regter voet, en menigvuldige kneuzingen. Volgens de verzekering van van Raalte waren de zware verwondingen aan de kuit en den regter voet door het gebit van het dier te weeg gebragt. Het had hem bij herhaling met den muil aan die deelen aangetast en van den grond opgeligt (*).

Een ander, in zijne gevolgen noodlottiger geval, was vroeger eenen inlander te beurt gevallen, die door eenen verwonden rhinoceros zoodanig werd toegetakeld en in de lucht geworpen, dat hij op de plaats dood bleef. Een oud geoefend jager, welke, om winst te doen, reeds vele neushoorns geveld had, en ook voor ons, in het hooge bosch, niet ver van de oevers der Tjitaroem bij Tjikau, het hiervoren beschreven mannetje, alsmede een wijfje geschoten heeft, vergezelde ons meermalen ter jagt. Bij zoodanige gelegenheden verhaalde hij en gaf ons proeven van de middelen en voorzorgen, die door hem, ten opzichte der rhinocerossen werden in het werk gesteld. Zoodra ontdekte hij niet het versche spoor van zulk een dier, of hij hief, al voortgaande, een onafgebroken luid geschreeuw aan, ten einde het te nopen, zich reeds op eenigen afstand aan hem te verraden. In het digte glaga en dergelijke, met hoog riet, gras of struiken begroeide wildernissen, waagde hij nooit een schot, maar trachtte het, door zijn geschreeuw, in de verte uit deszelfs rustplaats te verwijderen en, zoo mogelijk, in eene vallei van het hooge bosch te drijven, om het aldaar, altijd uit de hoogte, te bestoken. Had hij den rhinoceros daarentegen in het effen bosch onder zijn bereik, alsdan beklom hij, alvorens een schot te doen, eenen

(*) Men vergeve ons deze kleine uitweiding, al mogt zij hier slechts ten halve op hare plaats worden geacht; doch behalve dat zij, even als de volgende verhalen, eene bijdrage bevat van de wijze, waarop de rhinoceros aanvalt of zich verdedigt, levert zij ons de gelegenheid op, hier nog eene welverdiende hulde te brengen aan den wakkeren van Raalte, die zich gedurende zijne loopbaan, in onderscheidene betrekkingen bij de Natuurkundige Commissie, heeft doen kennen als een moedig en ijverig reiziger, vlug en goed teekenaar, nauwgezet en ordentlijk administrateur, en niet minder als een braaf en edelaardig mensch. Hij was den 20sten augustus 1797 te Harderwijk geboren; vergezelde de bekende reizigers D^r. Kuhl en D^r. van Hasselt met den teekenaar Keultjes, welke alle op Java hun graf vonden, in 1820 naar Indië; voegde zich in 1826 bij de toen aangekomene leden der Natuurkundige Commissie; vertrok in het voorjaar van 1828 met D^r. Macklot, D^r. Müller, den botanist Zipelius en den teekenaar van Oort naar Celebes, de Molukken, de westkust van Nieuw-Guinea en vervolgens naar Timor, alwaar hij, weinige maanden slechts na den Heer Zipelius, en wel op den 17^{den} april 1829, aan de gevolgen van hevige rotkoortsen, overleed. Hij mogt dus den ouderdom van 32 jaren niet volkomen bereiken.

boom, en gebruikte daarbij de list, zijn baaitje aan den stam neder te leggen of aan een' struik op te hangen. Het gebeurde dan niet zelden, dat het getergde of door de verwonding tot woede gebragte dier zijnen toorn op dat kleedingstuk bot vierde en daardoor te gemakkelijker 's jagers prooi werd. Dat de jagt op den rhinoceros met gevaar vergezeld gaat, laat zich, bij zijne reusachtige grootte en daaraan geëvenredigde, ontzettende krachten, ligtelijk beseffen; doch dat dit gevaar, of uit onkunde, of uit zucht tot overdrijving, dikwerf zeer vergroot is, laat zich evenmin tegenspreken. Het is toch meer dan waarschijnlijk, dat de rhinoceros van het Indische vasteland in levenswijze en geaardheid niet verschilt van dien van Java; ja, dat veelligt al de bekende soorten dezer dikhuidige dieren genoegzaam denzelfden aard bezitten. Leest men intusschen de avontuurlijke beschrijving van Lamare Picquot (*), omtrent zijne rhinocerosjagt, in 1828 in de Sunderbunds van Bengalen, dan denkt men daarbij onwillekeurig aan het ijzingwekkende, doch onware tafereel, door den Engelschman W. Bartram (†) van den Noord-Amerikaanschen kaaiman (*Crocodylus lucius*) opgehangen. Soortgelijke verdichtselen zijn alleen in een' roman op hunne plaats. Wij hebben ons op Java en Sumatra nu en dan maanden achtereen opgehouden in streken, waar de rhinoceros geenszins zeldzaam was, veel met den inboorling omtrent deze dieren gesproken en jagt op hen gemaakt; maar nooit hebben wij, noch iemand dergenen, bij welke wij daaromtrent onderzochten, hen hooren huilen, bulken of zelfs luid en ver galmend hooren schreeuwen, gelijk de Heer Lamare Picquot en andere reizigers van vroegeren tijd, van hen opdissen. Het eenige geluid, dat wij en ook de Heer van Raalte ooit van hen vernamen, bestond in een zwaar gesnuif of geblaas. Dit was, onder anderen, zeer duidelijk het geval met een groot mannetje, welks spoor wij in eene woeste, heuvelachtige streek, eenige uren ten zuid-oosten van Tjikau, een' tijd lang volgden, eerst door het hooge woud en daarna tot binnen eene glaga-wildernis, door Eletteriae en enkele lage boomen afgewisseld, alwaar zich dit dier, nadat wij het tot omtrent vijftig schreden genaderd waren, eensklaps door zijn sterk geblaas aan ons verried. Terwijl wij hem langzaam en voorzigtig naderden, nam het aanvankelijk een klein eind ver de wijk, doch hield toen weder stand. Wij naderden hem, van slechts twee inlanders vergezeld, andermaal en tot op eenen afstand van naauwelijks vijftien schreden, eer hij ons, in het door deze dieren gebaande kronkelpad, zigbaar werd. Het kolossale gevaarte stond toen onbewegelijk stil, hevig blazende, met den kop naar ons toegekeerd. Wij zonden uit eene korte bus eenen kogel tot hem af, welke op zijne borst gemikt was; dan, naauwelijks viel het schot, of hij keerde zich om en rende in de grootste overhaasting langs hoogten en diepten voort. Zijn zware tred en de door hem omver geloopene boomen en struiken deden ons vrij ver de rigting kennen, welke hij in zijne vaart genomen had; doch geen geluid werd daarbij door hem voortgebracht. De groote hoeveelheid bloed, waarmede zijn spoor geverwd was, toonde ons genoegzaam aan, dat de kogel diep in eenig gedeelte van het dier was doorgedrongen; doch het mogt ons toch niet gelukken, hetzelfde magtig te worden, daar het geteekende bloedspoor ten letste in een ontoegankelijk moeras verloren ging. Niets beter slaagde een onzer Sundanesche jagers met een wijfje, hetwelk in eenen kuil met troebel water, naar het scheen, slapende, onopgemerkt, doch vruchteloos, van uit eenen lagen boom met eenen kogel werd begroet. Het oude mannetje daarentegen, dat ons ten buit viel, liep, na eenen grooten looden kogel van ter zijde in de borst en midden door het hart ontvangen

(*) Relation d'une chasse de Rhinoceros sans corne, p. 56 (Rapports faits à l'Académie etc.).

(†) Reizen door Noord- en Zuid-Carolina enz., bl. 155 en vervolg. der Holl. vertaling.

te hebben, nog slechts ongeveer vijftig schreden voort, en stortte toen dood ter aarde. Aan een ander wijfje, door den reeds gemelden ouden jager, van uit de hoogte getroffen, was de kogel tusschen de rugwervels ingedrongen en het dier daardoor oogenblikkelijk verlamd. Wij vonden het eerst den volgenden morgen en nog levend, en maakten het toen met lanssteken af. — Wij vleijen ons, dat deze beknopte en onversierde verhalen van jagttogten op den Javaschen rhinoceros en de daarbij plaats gehad hebbende voorvallen, eenigzins geschikt zullen zijn, om over de natuurlijke geaardheid dezer dieren eenig nieuw licht te verspreiden.

Uit het aangevoerde kan reeds genoegzaam de gevolgtrekking worden gemaakt, dat ook deze soort, even als al de bekende neushoorns, niet, gelijk D^r. Horsfield beweert, gemeenschappelijk te zamen leeft, maar meestal afgezonderd. Zeer zelden slechts ziet men er buiten den paartijd twee te zamen. Volgens de verzekering der inboorlingen werpt het wijfje om de twee of twee en een half jaar één jong. In herfstmaand van 1832 ontmoetten wij op eene hertenjagt, aan den noorder voet van den berg Malabar, in de Preanger-Regentschappen, een neushoorn-wijfje met haar jong, hetwelk ongeveer drie maanden scheen oud te zijn. Bij het naderen der luid schreeuwende drijvers sloeg de moeder op de vlugt, haar jong in de diepte van het dal, aan den kant eens bergstreams, achterlatende. Het viel ons wel in handen, doch dood, daar het zich, in weêrwil zijner jonkheid, zeer wild en onhandelbaar toonde. Omtrent de door den neushoorn gebaad wordende paden, verwijzen wij tot hetgene dienaangaande reeds vroeger door ons is medegedeeld (*). Zijn voedsel bestaat uit allerlei gebladerte, dunne en jonge takken, gras enzv. Vooral eet hij gaarne de bladen der *Ficus nivea* en *Ficus fistulosa*, der *Acacia caesia*, van den *Omalanthus Leschenaultianus*, van onderscheidene slingerplanten, de jonge uitspruitsels en bladen van bamboes, glaga, alang-alang enzv. Uithoofde der shade, welke dit dier in afgelegene bergachtige streken aan het nieuwe plantsoen, vooral in jonge koffij- en indigo-plantaadjen, in de theetuinen enzv. veroorzaakt, al ware het slechts door zijnen alles verpletterenden, loggen tred, heeft het Gouvernement eene belooning van 16 gulden uitgelooft voor elken rhinoceros, die door de inlanders gedood wordt.

Bekend is de meening, welke van oudsher onder vele volken van Afrika en Azië bestaan heeft en thans nog niet geheel verdwenen is, ten opzichte van den rhinoceroshoorn. Den beker, namelijk, uit zulk een' hoorn vervaardigd, wordt de bijzondere kracht en eigenschap toegeschreven van het vergif te doen kennen, hetwelk in den drank mogt zijn vermengd, dat hij bevat (†). Ook acht men den

(*) S. Müller, Zoogdieren van den Ind. Archipel, bl. 39.

(†) In de vertaling der Geographie van Edrisi, door P. A. Jaubert, welk Arabisch werk in het jaar 548 der Hedjira, of 1154 van onze tijdrekening, voleindigd werd, leest men onder anderen omtrent den hoorn van den rhinoceros: »El-Djihani (of El-Djahez?) rapporte aussi dans son livre (over de dieren) qu'avec cette corne on fabrique pour les rois de l'Inde des manches de conteau de table, qui se couvrent d'humidité lorsqu'on apporte devant ces rois quelque mets dans lequel il entre du poison; en sorte qu'on connaît aussitôt que l'aliment est empoisonné." (T. I. p. 75.) — Onder de voorwerpen, welke in het jaar 1661, van Tübet als schatting aan den Keizer van China werden overgebracht, vindt men ook den hoorn van den rhinoceros vermeld (Ritter, Erdkunde, Asien IV, 233); en onder de artikelen van handel, welke, een acht- of meertal eeuwen geleden, ten tijde der Hindoesche regering op Java, van dit eiland naar China en elders uitgevoerd werden, vindt men insgelijks hoorns van den rhinoceros genoemd (Raffles, History of Java, II, 129).

hoorn, als amulet verwerkt en gedragen, een onfeilbaar behoedmiddel tegen allerlei ongelukken. Op de Indische eilanden zijn het voornamelijk de Chinezen en Arabieren welke, om deze redenen, aan die hoorns waarde hechten, hen gewoonlijk, naar gelang hunner grootte en schoonheid, betalende met tusschen de tien en twintig gulden het stuk; die van bijzondere grootte zouden zelfs soms vijftig gulden en meer worden waard geacht. De Chinezen maken voorts ook gebruik van de rhinoceros-huid, door haar, versch in reepen gesneden, tot zeer duurzame zweepen te verwerken, of zij droogen haar met het doel, om er daarna eene soort van geneesmiddel uit te bereiden. Ook zegt men, dat zij het bloed van den rhinoceros, gedroogd en tot poeder gestampt, in hunne apotheken gebruiken. De twee kleine snijtanden van het midden der onderkaak, en meer nog de twee, bijkans even groote en van bolle kroonen voorziene buiten-snjtanden der bovenkaak, zijn bij de Sundanezen gezocht, als krachtige amuletten, waarom zij het ronde kroongedeelte dier tanden gaarne in ringen vatten, en zoodanigen tand tot dat einde, met één' tot twee gulden betalen.

In het Hoog-Javaansch heet de neushoorn *Warak*, in het Laag-Javaansch en Sundaneesch *Badhak*. De Maleijers schrijven *Bádakh* (بادق), maar spreken dit woord, aan de west- en zuidkust van Sumatra, *Bada* uit. De Sundanezen gewagen voorts van een vrouwelijk ras, met eenen zeer kleinen hoorn gewapend, hetwelk zij met den naam van *Rodamala* bestempelen. Zij beweren, dat de Rodamala, ofschoon kleiner, dan de Badhak, veel moediger en boosaardiger, dan deze, en tevens veel minder menigvuldig zoude zijn. Het zoude ons niet verwonderen, dat zulks alleen op het wijfje in den brons-tijd moest worden toegepast. Aan den hoorn van den rhinoceros, in het dagelijksche leven gewoonlijk *Tandokh* (*) *badakh* geheeten, geven de Maleijers en Sundanezen eenen eigenen naam, dien van *Tjoela* of *Tjóela bádakh* (چول بادق) (†).

II. RHINOCEROS SUMATRANUS.

Pl. 34, fig. 1, oud mannetje; fig. 2, jong wijfje.

De eenige soort met twee hoorns, van zuidelijk Azië bekend, bewoont Sumatra, en is veelligt aan dit eiland uitsluitend eigen; althans op het schiereiland van Malakka, hetwelk anders zoo vele dieren met Sumatra gemeen heeft, is zij nog niet waargenomen, en indien het ons op Borneo geworden narigt, dat de aldaar inheemsche rhinoceros slechts éénen hoorn zoude bezitten, juist is, kunnen wij ook dezen

(*) تندقق beteekent hoorn in het algemeen.

(†) In het Sanskrit beteekent *tjoela*, verhoogen, verheffen of verheven zijn. De hoorn van den rhinoceros heet in die taal *Khadga*, welk woord echter tevens een zwaard en een groot offer-mes, dus een wapentuig, beteekent; van den hoorn is deze benaming overgegaan op het dier van het mannelijke geslacht en, met den uitgang van de lange *i* (*Khadgi*), op dat van het vrouwelijke. Nog andere namen in het Sanskrit voor den rhinoceros zijn: *Wanotsáha*, d. i. die met geweld door het woud breekt, voorts *Gandaka*, *Ganda* en *Gandānga*. Van deze drie woorden is de beteekenis niet minder karakteristiek, daar zij hun hoofd-element aan het ruwe aanzien der huid van dit dier ontleenen (*ganda* een knop, *anga* het ligchaam). In het Bengaleesch heet de rhinoceros *Gandāra*, eene verbastering van den meest algemeenen Sanskritnaam *gandaka*. In het Hindostansch is dit dier onder de Perzische namen *Karg* كرت and *Kargadan* كرتدن bekend, die wederom hunnen oorsprong aan het bovenvermelde *Khadga* verschuldigd schijnen te zijn.

niet als hetzelfde dier beschouwen. De vroegste aantekeningen omtrent de tegenwoordige soort, vindt men bij Pennant (*), volgens een bericht van den Engelschen Resident C. Miller, van Benkoelen; doch heeft eerst W. Bell, Wondarts in dienst der Eng. Oost-Ind. Compagnie, eene meer uitvoerige beschrijving en ook eene afbeelding van haar medegedeeld (†). Aan Sir Th. Raffles (§) zijn wij vervolgens eenige bijdragen tot de natuurlijke geschiedenis van dezen neushoorn verschuldigd; terwijl G. Cuvier (¶) de osteologie uitvoerig beschreven en Fr. Cuvier (‡) eene afteekening van dit dier, hem door Duvaucel toegezonden, openbaar gemaakt hebben.

De neushoorn van Sumatra kan niet met dien van Java verwisseld worden, daar hij, in plaats van slechts ééne, twee hoorns en eene gladdere huid heeft, wier plooiën minder diep zijn en op de heupen en den nek zelfs geheel ontbreken. Van de drie bekende neushoorn-soorten van Afrika, die alle met twee hoorns voorzien zijn (*Rh. bicornis*, Linn., *Rh. simus*, Burchell, en *Rh. Keitloa*, Smith), onderscheidt zich de neushoorn van Sumatra evenzeer in vele opzigten. Vooreerst bereikt hij op verre na niet de grootte der Afrikaansche soorten, heeft veel kleinere hoorns, is doorgaans minder krachtig gebouwd en eenigzins meerder gedrongen van romp. Het is daardoor ook, dat alle beenderen minder krachtig en hunne uitsteeksels, voornamelijk de bovenste der voorste ruggewervels, minder ontwikkeld, en dat de ribben smaller en slechts, even als de ruggewervels, negentien in getal zijn, terwijl er bij de Afrikaansche soorten (voor het minste bij *Rh. bicornis*) twintig ruggewervels en twintig paar ribben gevonden worden. Voorts is bij de soort van Sumatra de kop, in verhouding tot het overige gedeelte van het ligchaam, kleiner en veel minder krachtig, dan bij de Afrikaansche, welke verschillen vooral bij den schedel in het oog vallen. Deze is bij den neushoorn van Sumatra veel slanker, de onderkaak veel zwakker; de neusbeenderen zijn, bij gelijke lengte, de helft dunner, lager en zwakker; het gedeelte van den snuit, dat zich voor de kiezen uitstrekt, is meer dan eens zoo lang en de helft smaller; er zijn, even als bij den rhinoceros met ééne hoorn, in iedere kaak twee groote snijtanden aanwezig, en gedurende den jongen leeftijd buitendien in de onderkaak nog twee kleine snijtanden tusschen de groote, en in de bovenkaak aan iedere zijde één achter de twee groote middelsten. Bij de Afrikaansche neushoorns daarentegen is, zoo als wij reeds aangemerkt hebben, de bovenkaak in alle leeftijden van snijtanden ontbloot, terwijl de onderkaak slechts in de vroegste jeugd vier kleine snijtanden heeft (**), van welke men zeldzaam sporen bij de volwassene voorwerpen aantreft. Al deze bijzonderheden zijn oorzaak, dat de schedel en het tandenstelsel van den Sumatraanschen neushoorn veel meer overeenkomst hebben met die der eenhoornige soorten, vooral met *Rh. sondaicus*, dan met die der overige twee

(*) *Quadrupeds*, derde edit. 1793, p. 151.

(†) *Transactions of the Philos. Soc.* 1793, I, p. 3, Tab. 2, 3, 4.

(§) *Transactions of the Linn. Soc.* 1822, V, 13, p. 269.

(¶) *Ossements foss.* II, p. 24, Pl. 4, fig. 8 (schedel, kopij volgens Bell); III, p. 385, Pl. 78 (geraamte), Pl. 79, fig. 3 (schedel, originele teekening).

(‡) *Mammifères*, 1825, edit. fol. III. — Zie voorts A. Wagner in Schreber's *Säugethiere* VI, p. 323, Tab. 317. G. en *Suppl.* IV, p. 288.

(**) Deze bijzonderheid werd voor het eerst opgemerkt en beschreven door den Hoogleraar G. Vrolik (zie *Bijdragen tot de Natuurk. Wetenschap*, D. 5, bl. 377 en vervolg., met eene afbeelding).

hoornige of Afrikaansche neushoorns. Eindelijk is het ligchaam, voornamelijk der jonge voorwerpen, veel sterker met haren bezet, dan van eenige andere soort.

Een door ons in het vleesch gemeten wijfje was, van den snuit tot aan den wortel van den staart 2^m,48 lang; de lengte van haren kop bedroeg 0^m,70; die van den staart 0^m,32; de hoogte van dit voorwerp was 1^m,35, en de omvang van het lijf 2^m,10. De kleur dezer soort is aanmerkelijk lichter dan van de voorgaande; over het geheel, gelijk reeds door Bell is opgegeven, bruinachtig graauw, en omstreeks de lippen, onder den buik en vooral in de huidplooiën vuil vleeschkleurig. De iris is bruin; de hoorns en nagels zijn zwartachtig. Het jong is bij de geboorte digt bedekt met korte, op het gevoel ruwe haren, welke over het lijf een enigzins kroes of wolachtig aanzien hebben. Zij zijn van eene vuil witachtige kleur en gedeeltelijk met bruine of zwartachtige punten voorzien; langs den rug vormen zij eene smalle donkere streep, terwijl die der ooren, pooten en staart een weinig langer en gladder, doch hard en ruw, en geheel zwart-bruin van kleur zijn.

De neushoorn van Sumatra is de kleinste der bekende soorten. In levenswijze stemt hij met dien van Java overeen; doch toont zich, als stond zulks in verhouding tot zijne mindere grootte, in het algemeen minder moedig, waarom ook de jacht op hem minder gevaarlijk is. De drie voorwerpen, door ons van die soort verkregen, zijn, door Maleijers, levend in kuilen gevangen; en wel alle drie in het voorgebergte beoosten Padang (bij Padang-besie), op eene hoogte van tusschen de 600 en 1000 voet boven de oppervlakte der zee. De inlanders maakten tot dat einde, op onderscheidene afgelegene plaatsen van het hooge woud, midden in de door rhinocerossen en Tapiren gebaande en op hunne nachtwandelingen steeds gevolgd wordende paden, regtwandige kuilen, welke bij 6—7 voet lengte en diepte, 2½—3 voeten breedte besloegen. Het inwendige dezer kuilen werd van rondsom met gespleten boomstammen en ander in den grond gedreven en van boven met elkander bevestigd paalwerk versterkt, om te beletten, dat niet soms een gevangen neushoorn zich langs een' zijweg van den droogen, lossen grond eenen uitgang zoude kunnen banen. De opening werd met dunne takken en dorre bladen geheel overdekt, zóó, dat zij niet van den overigen grond te onderscheiden was; en, ter voorkoming van allen argwaan, werd zelfs de uitgedolven aarde een eind weegs van den kuil verwijderd. Meestentijds vangt men de aldus verschalkte dieren onbeschadigd; het gebeurt echter ook nu en dan, dat de val van het logge ligchaam eene beenbreuk of eenig ander letsel ten gevolge heeft. Wij verkregen op deze gemakkelijke wijze, drie neushoorns, van welke een eenen poot en eene rib gebroken had, zeven Tapiren en één hert. De rhinocerossen betaalden wij met 60 gulden, de Tapiren aanvankelijk met 48, later met slechts 36 gulden het stuk. Ook van deze rhinocerossen hebben wij nooit eenig geschreeuw gehoord; niets dan een zacht en enigzins heesch geluid, en een zwaar gesnuif of geblaas.

De Maleijers van die streken spreken het woord Badakh zachter en korter uit: *Bada*. Het is de eenige naam, ons op Sumatra voor den neushoorn bekend geworden, niettegenstaande wij gedurende ons oponthoud langs de stranden en bij onze vele en verre reizen door de binnenlanden, alle mogelijke navorschingen omtrent de inlandsche namen van dit dier gedaan hebben. Zoo ook is ons alleen het woord *Tenoe* of *Tanoe* overal voor den Tapir genoemd; nooit dat van *Gindol* of *Saladang*, gelijk

door Raffles wordt opgegeven. De bewoners der baai Boengoes, niet ver bezuiden Padang, noemden den Tapir *Babi-aloe*; andere Maleijers in gemelde kuststreek *Koeda-ájer* (letterlijk: water-paard). Hieruit blijkt, dat de Tapir werkelijk in verschillende streken van dit eiland, verschillende namen draagt, en men, naar onze meening, den door Raffles vermelden witbandigen neushoorn voor niets anders, dan den Tapir te houden hebbe.

VERKLARING DER PLATEN.

PLAAT 33.

FIG. 1.

Oud mannetje van *Rhinoceros sondaicus*, door ons op Java verkregen.

FIG. 2.

Jong mannelijk individu van deze soort, van Java.

PLAAT 34.

FIG. 1.

Oud mannetje van *Rhinoceros sumatranus*, door ons op Sumatra verkregen.

FIG. 2.

Jong mannelijk individu dezer soort, van Sumatra.

Alle figuren op een achtste der natuurlijke grootte verkleind.

W. Silliman del.

RHINOCEROS SONDAICUS, ♀
a max. ad. - a fem. juv.

W. Silliman del.

W. Silliman del.

RHINOCEROS - SUMATRANUS. $\frac{1}{2}$
 a. mus. ad. - r. Koen. juv.